ЛЕКЦІЯ №3. СТРУКТУРА ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ; ФАКТОРИ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. **Структура змагальної діяльності у спортивних іграх**
2. **Фактори, які визначають ефективність змагальної діяльності у спортивних іграх**
3. **Управління змагальною діяльністю гравців і команди**
4. **Принципи побудови й проведення змагань зі спортивних ігор**

Змагання становлять відмінну рису спорту, вони є найважливішим компонентом системи підготовки і орієнтиром для побудови спортивного тренування.

Специфіка змагальної діяльності багато в тому визначає напрямок і зміст багаторічної підготовки спортсменів (принципи, засоби, методи, програмування процесу тренування, відбір, оцінка тренованості, оцінка здатностей спортсмена, контроль над його поточним станом і ін.).

Змагальна діяльність тісно зв'язана зі спортивним результатом. Це обумовлює необхідність ретельного вивчення змісту змагальної діяльності, виявлення факторів, що визначають досягнення високих спортивних результатів.

Структура змагальної діяльності й фактори, що обумовлюють її ефективність, є основою про побудові процесу підготовки спортсменів і ефективного управління цим процесом.

Основні параметри змагальної діяльності в спортивних іграх виділяються й фіксуються за допомогою спеціальних спостережень умовах найбільших змагань за діями найсильніших спортсменів світу. Ознаки, що відбивали параметри змагальної діяльності, називають цільовими, тому що їхнє виконання забезпечує досягнення поставленої мети – перемогти в змаганнях.

Перемога в змаганнях являє собою кінцеву мету змагальної діяльності, її досягнення складається з послідовного розв'язання спортсмена ряду приватних завдань, що виникають перед ними в процесі просування до головної мети. Елементи діяльності по виконанню приватних завдань називають діями, які, у свою чергу, складаються з операцій. Зміст дій, операцій і умови, у яких виконує їх спортсмен у процесі змагань, і визивають структуру змагальної ігрової діяльності.

Тільки маючи у своєму розпорядженні показники змагальної діяльності кожного спортсмена, можна оцінити ефективність його дій і визначити шляхи вдосконалювання його майстерності в процесі тренування.

Структуру змагальної діяльності в спортивних іграх становлять компоненти, які ієрархічно розташовані умовно в кілька рівнів. Компоненти й рівні структури змагальної діяльності розташовані за принципом «матрешок» , вкладених одна в іншу; перший компонент – сама більша, у неї «вкладені» усі наступні.

Перший компонент (верхній рівень) становить системно-цілісне протиборство спортсменів двох команд, у якому представлені всі компоненти структури в їхньому взаємозв'язку.

Другий компонент становлять командні тактичні дії в нападі й обороні: якщо в цей момент для однієї команди дії нападаючі, то для іншої команди в цей же момент дії будуть захисні. Команди по черзі перебувають у ролі нападаючих, та захисників. Командні тактичні дії – система гри в нападі або обороні – є визначальним чинником для вибору техніко-тактичних дій і їх розвитку в часі й у просторі. Одна команда враховує можливості своїх гравців і особливості гри в захисті команди суперника, коли вибирає ту або іншу систему гри в нападі. Команда, що захищається ж, враховуючи особливості системи гри команди суперника, протиставляє свою систему оборони.

Третій компонент утворюють групові тактичні дії в нападі (комбінації) і оборони – у них знаходять реалізацію командні тактичні дії. За аналогією з командними тактичними діями

групової дії здійснюються одночасно: гравці однієї команди виконують тактичну комбінацію в нападі, гравці іншої команди взаємодіють між собою, організувати захисні дії проти конкретної комбінації і її виконавців. Таким чином, групові тактичні дії залежать від

Четвертий компонент структури утворюють індивідуальні тактичні дії в нападі й захисті – наступний крок у розвитку змагальної діяльності. Індивідуальні дії пов'язані з конкретними груповими й ними обумовлені: у нападі залежно від тактичної комбінації, з одного боку, і захисних дій конкретних гравців команди суперника – з іншої; у захисті залежно від системи захисту й своїх групових дій, а також від конкретних виконавців, що завершують тактичну комбінацію в нападі в команді суперника.

П'ятий компонент структури становлять прийоми гри (техніка), за допомогою яких спортсмени здійснюють змагальну діяльність при безпосередньому впливі на м'яч, шайбу та ін. Це як би заключний крок у розвитку змагальних дій: командні – групові – індивідуальні (тактика) – прийому гри (техніка). Цей компонент вирішує результат, тобто якість його виконання безпосередньо відбивається на ефективності змагальної діяльності (виграш м'яча, очка або програш). Прийоми гри підрозділяються на прийоми гри в нападі й захисту.

Шостий компонент становлять фізичні здібності (руховий потенціал), що забезпечують ефективність і надійність техніко-тактичних дій в ігровій змагальній діяльності (швидкісні, силові, швидкісно-силові, витривалість, координаційні здібності, гнучкість). Першорядне значення тут має рівень розвитку фізичних здібностей і вміння реалізувати їх у процесі виконання техніко-тактичних дій.

Сьомий компонент становлять психічні якості й властивості особистості спортсменів; рівень їх сформованості й ступінь прояву в умовах змагальної діяльності суттєво впливають на її ефективність. Особливо це важливо при рівному рівні спортивної майстерності суперників.

Восьмий дев'ятий компонента становлять функціональні можливості й морфологічні ознаки організму спортсменів, що забезпечують їм надійність і ефективність техніко-тактичних дій протягом усього часу, протягом якого розгортається змагальна діяльність.

2. Фактори, що визначають ефективність змагальної діяльності в спортивних іграх

На основі аналізу структури змагальної ігрової діяльності спортсменів, виявлення значимості її компонентів стосовно спортивного результату визначають фактори, від яких залежать ефективність змагальної діяльності й рівень спортивних досягнень у спортивній грі. Найбільш істотними є наступні фактори.

Перший фактор – оснащеність спортсменів прийомам гри (арсенал техніки). Значимість цього фактора визначається тим, що змагальне протиборство в спортивній грі регламентується правилами, відповідно до яких гравці можуть здійснювати змагальну діяльність за допомогою спеціальних у кожній грі дій – прийомів гри. Даний фактор має найважливіше значення: з одного боку, без володіння прийомами гри неможлива ігрова змагальна діяльність; з іншого боку – чому ширше арсенал техніки гри й досконаліше навички володіння прийомами гри, тим вище змагальний потенціал спортсменів.

Другий фактор – оснащеність спортсменів тактичними діями (арсенал тактики). Ступінь досконалості й арсенал тактичних дій служать вирішальною умовою реалізації технічного потенціалу (арсеналу техніки) в умовах гри й змагань.

Перший і другий фактори взаємозалежності: тактичні дії (арсенал, ефективність) прямо залежать від арсеналу техніки й технічної майстерності спортсменів, а максимальна реалізація арсеналу техніки в грі повністю залежить від різноманітності тактичних дій і тактичної майстерності гравців. Тому правомірно говорити про техніко-тактичну майстерність спортсменів.

Третій фактор – вміння застосовування техніко-тактичного арсеналу. Недостатньо добре вивчити й виконувати прийоми гри й тактичні дії – командні, групові, індивідуальні в нападі й обороні. Вирішальне значення має вміння в повному обсязі застосовувати технічні

прийоми й тактичні дії в умовах гри й змагань. Із практики відомо, що більшість спортсменів знає й уміє набагато більш того, що вони застосовують на змаганнях, особливо в грі з рівним під силу суперником і в екстремальних умовах.

Четвертий фактор – ефективність техніко-тактичних дій в умовах змагальної діяльності. Ефективність визначається по певних для кожної спортивної гри показниках – виграш і програш м'яча (шайби), взяття воріт та ін. На підставі цих показників визначається переможець зустрічі (у деяких іграх можливий нічийний результат). Виграш зустрічі й число перемог (нічиїх) у змаганнях становлять спортивний результат у спортивних іграх.

П'ятий фактор – майстерність виконання ігрової функції (амплуа) кожним гравцем у команді, яка визначається йому на основі індивідуальних особливостей, обліку рівня підготовленості по компонентах гри і т.д. Це дає можливість комплектувати команду таким чином, щоб вона представляла злагоджений ансамбль, що ефективно дії як у нападі, так і в обороні, даючи можливість кожному спортсменові щонайкраще виявити себе в умовах змагальної діяльності.

Шостий фактор - активність («агресивність»), творчість («ігровий інтелект»), рівень вольових і моральних якостей, спрямовані на ефективне виконання тактичного плану гри й максимальну мобілізацію зусиль спортсменів в експериментальних умовах змагань.

Сьомий фактор – рівень розвитку фізичних і психічних якостей і здатностей, специфічних для змагальної ігрової діяльності в спортивній грі.

Шостий і сьомий фактори виявляються вирішальним при рівновазі інших факторів.

Восьмий і дев'ятий фактори – рівень функціональних можливостей і морфологічних показників стосовно до специфічних вимог змагальної діяльності в конкретній спортивній грі.

Десятий і одинадцятий фактор – вік і спортивний стаж спортсменів. При інших рівнях завжди більш висока ефективність змагальної діяльності в спортивній грі буде в спортсменів, що мають перевагу у віці й стажі занять спортивною грою.

Дванадцятий фактор – ефективне функціонування системи, що поєдную всю сукупність заходів, спрямованих на підготовку спортсменів, здатних показувати найвищі спортивні результати в найбільших міжнародних змаганнях, підготовку кваліфікованих спортивних резервів, на використання спортивної гри як засоба масової спортивної роботи.

3. Управління змагальною діяльністю гравців і команди

Важливе значення має підготовка до змагань і керування діями спортсменів у процесі змагальної діяльності. Провідна роль тут належить тренерові. Виховання змагальних якостей починається з перших кроків навчання спортивній грі. Спочатку, наприклад, дітей привчають до ігрової діяльності, потім до змагальної, в остаточному підсумку – до ігрової змагальної. При цьому спортивній грі й змаганням передують рухливі ігри й змагання з фізичної й технічної підготовки, а також підготовчі ігри до спортивної гри.

У процесі підготовки до змагань як можна повніше враховуються вимоги, які визначаються структурою змагальної діяльності й факторами, що обумовлюють її ефективність.

Важливе значення має облік умов, у яких протікає змагальна діяльність спортсменів: клімато-географічні умови регіону, склад суперників, умови проведення зустрічей з конкретними суперниками, характеристика глядачів, особливості суддівства й ін.

В остаточному підсумку підготовки команди й кожного окремого гравця проводиться з урахуванням гри з конкретною командою суперника, проти певного гравця в тій або іншій ситуації і т.д. Для цього використовують дані спортивної розвідки про команду й гравців суперника, дані про можливості своєї команди, підсумком чого є тактичний план ведення гри. Цей план «програється» на тренувальному занятті проти «моделі суперника».

Безпосередньо перед зустріччю проводиться «установка на гру». Визначаються стартовий склад, варіанти замін, даються завдання кожному гравцеві, декільком по взаємодіях,

визначається програма дій до початку зустрічі (збір, від'їзд, спортивний одяг, розминка і т.д.).
Під час зустрічі тренер, спостерігаючи за грою, аналізує дії гравців суперника, своєї команди й вносить корективи по складу команди, веденню гри і т.д. Для цього в його розпорядженні є перерви в грі відповідно до правил змагань для цього конкретного ігрового виду спорту. Мистецтво тренера вести гру, його поведінка, відносини із гравцями суттєво впливають на результат зустрічі.
Після закінчення зустрічі проводиться розбір гри. При цьому використовуються результати спостережень за діями спортсменів у грі, аналіз технічного протоколу гри, перегляд відеозаписів гри. Усі дані рівняються з настановними й робляться відповідні висновки по виконанню тактичного плану гри командою й окремими гравцями, виявляють сильні й слабкі сторони в діях гравців, оцінюють відношення спортсменів до гри і т.д. У наступних тренувальних заняттях, з одного боку, виправляються виявлені помилки, з іншого боку – ураховуються особливості гри суперників у майбутній грі.
Після закінчення змагань робиться загальний аналіз проробленої роботи по підготовці команди до змагань і за результатами змагальної діяльності. Загальна оцінка суттєво залежить від характеру змагань: якщо це основне на даний сезон, то головний критерій тут – зайняте місце і його відповідність запланованому; якщо, підвідне, то головним критерієм тут буде досягнення встановлених на цей період модельних показників по всіх основних параметрах змагальної діяльності.

4. Принципи побудови й проведення змагань по спортивних іграх

У практиці спортивних ігор існують численні змагання, які відповідно по їхнім цільовим призначенням підрозділяються на системи. Кожна система змагань включає взаємозалежні компоненти: правила, положення, календарі, нормативно-кваліфікаційні вимоги. Певні погляди в названих компонентах суттєво впливають у тій або іншій формі на розвиток спортивних ігор.
Правила змагань – це документ, у якому чітко визначені умови змагальної боротьби в конкретній спортивній грі, яка протікає під контролем спортивних арбітрів, способи фіксування виграшу й програшу, визначення переможця в окремій зустрічі й розподілу місць серед учасників змагання. Правила змагань є законом для спортсменів, арбітрів, організаторів і керівників, що здійснюють підготовку для змагань, їх матеріально-технічне забезпечення.
Правила змагань служать потужним важелем керування функціонуванням і розвитком спортивних ігор. Так, внесення в правила нових пунктів, вилучення деяких існуючих або зміна в них впливають на спортивну гру. Через різні пункти правил можна впливати на контингенти, що змагаються, матеріально-технічну й економічну вартість гри, ступінь її видовища, на різні сторони підготовки спортсменів.
У Міжнародних федераціях спортивних ігор працюють комісії із правил гри, які займаються питаннями зміни в правилах змагання з метою підвищити видовище ігор, сприяти їхній популяризації у світі, залученню як можна більшого числа людей у систематичні заняття спортом.
Положення про змагання визначають їхні основні характеристики: цілі й завдання змагань, місце й строки проведення,хто здійснює керівництво змаганнями, вимоги до учасників, програма змагань, способи проведення зустрічей і визначення переможців, нагородження переможців, форми документів і строки їх представлення й ін.
Змінюючи зміст положень про змагання, можна впливати на жорсткість спортивної конкуренції і їх динаміку в часі, мотивацію тренерів, спортсменів, арбітрів і їх стимули, на видовище, матеріально-технічну оснащеність, на характеристики й рівень підготовленості спортсменів (вік, фізичний розвиток і підготовленість, техніко-тактичну оснащеність і т.д.).

У положеннях можна певним чином змінювати деякі пункти правил з метою вирішувати певні завдання в підготовці спортсменів.

Із змагальними правилами й положеннями тісно зв'язані календарні змагання. Календарі покликані впорядкувати змагання за цілями, завданнями, місць і часу проведення, складу команд і спортсменів, витратам засобів, зусиль та ін. Важливою умовою ефективності всієї системи змагань є зв'язок календарів усіх видів змагань по основним параметрам (по цілям і завданням, особливо по строкам проведення). У такий спосіб формується певний комплекс календарів, органічно пов'язаний із системою змагань.

Структура календаря визначає характер проведення змагань. Усі найбільші міжнародні змагання проводяться таким чином, щоб розподіл місць у турнірній таблиці обов'язково здійснювався в останні два ігрові дні (у передостанній день третє й четверте місце, в останній – перше й друге). Змагання можуть бути розосередженими за часом (з роз'їздами команд), концентрованими (турами, коли команди змагаються в одному місці).

У практиці спортивних ігор найбільше поширення одержали три способи проведення змагань: перший – круговий, коли всі команди проводять гри між собою незалежно від результату окремих зустрічей; другий – з вибуванням зі змагань після програшу зустрічі, коли команда після програшу однієї або двох зустрічей у подальших іграх уже не бере участь; третій – змішаний, коли перша частина змагання проводиться з вибуванням, а друга – по круговому способу, або навпаки.

У способі з вибуванням у міру проведення змагання на кожний новий виток виходять більш сильні команди, і так аж до фіналу. Ці змагання для більшості команд, які приймають участь, бажаного ефекту як засоби підготовки спортсменів не дають.

У круговому способі всі команди «проходять» через усі змагання, здобуваючи необхідний досвід змагальної боротьби.

У змішаному варіанті вдало сполучаються названі вище два способи проведення змагань.

Залежно від змагань (першість, на кубок, товариські, матчеві зустрічі й укорочені або відбіркові турніри), цілей і завдань будується календар.

Найважливіша вимога до календарів – їх стабільність, сталість по основних характеристиках. Зміни звичайно вносяться після закінчення олімпійського циклу на чергове чотиріліття.

Таким чином, правила змагань, положення про змагання й календар змагань служать потужними важелями керування розвитком спортивних ігор.

Ієрархічно всі змагання від більш високого масштабу вниз можна вибудувати так: олімпійські ігри, чемпіонати й кубки миру, чемпіонати європи, національні чемпіонати, першості областей, міст, районів, колективів фізичної культури.

Контрольні питання й завдання

1. Яка специфіка змагальної діяльності в спортивних іграх?
2. Яка структура змагальної діяльності в спортивних іграх (основні компоненти)?
3. Назвіть фактори, що визначають ефективність змагальної діяльності в спортивних іграх.
4. Зміст положення про змагання зі спортивних ігор?

Рекомендована література

1. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу. Львів : ЛДУФК, 2015. 78 с.
2. Горбуля В., Горбуля В., Горбуля О. Баскетбол: Фізична підготовка : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 91 с.
3. Горбуля В., Горбуля В., Горбуля О. Баскетбол: тактика гри та методика навчання : навч.метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 90 с.
4. Мітова О., Сушко Р. Методи наукових досліджень у баскетболі : навч. посіб. 2-ге вид., допов. та перероб. Дніпро : Дріант, 2021. 266 с.
5. Єфімов О., Помещикова І. Основи баскетболу. Харків: ХДАФК, 2011. 108 с.
6. Тучинська Т., Руденко Є. Баскетбол. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2015. 100с 7. Смолюк В., Глушко П., Шевчук А., Швай О., Радченко О. Основи фізичної підготовки баскетболістів. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 55 с.
8. Сушко Р. Розвиток спортивних ігор в умовах глобалізації (на матеріалі баскетболу). Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 360 с.